

Bernasconi, O. (Ed.)

RESISTANCE TO POLITICAL VIOLENCE
IN LATIN AMERICA: DOCUMENTING ATROCITY.

Springer, 2019.

I. H.

<https://doi.org/10.61095/815-0047-2025-2-319-328>

Разгляданая кніга, выдадзеная ў адносна даўнім 2019 г., рахуючы на сённяшнія палітычныя рэаліі Усходу Еўропы і на Нобелеўскую прэмію міру 2021 г., застаецца больш чым актуальнай, бо прысвечана дзейнасці абаронцаў чалавечых правоў, якія кінулі выклік дыктатарскаму рэжыму і ў абставінах сацыяльнай і маральнай катастрофы аднавілі веру грамадства ў чалавечую годнасць, сілу салідарнасці і магчымасць аднаўлення справядлівасці. У выпадку агляднага тэксту ідзеца пра Чылі часоў хунты і Аўгуста Піначэта, але структурныя аналогіі і падабенства з беларускім выпадкам і ўсходнееўрапейскай сітуацыяй навочныя і не патрабуюць далейшага абмеркавання.

Можна нават сказаць, што час гэтай кнігі — калі яе разглядаць як заклік да аналагічнай рэфлексіі адносна нашага кантэксту — яшчэ не прыйшоў. Бо задума аўтараў прадугледжвае фінальнае аднаўленне справядлівасці ў постдыктатарскім грамадстве, калі пасля прызнання і ўшанавання непасрэдных ахвяраў наспеў момант звярнуць увагу на трэцяга гістарычнага і палітычнага актара — праваабарончыя арганізацыі.

Працытаванае ў якасці эпиграфа да аднаго з раздзелаў пытанне ізраільскага гісторыка Ёсефа Хаіма Ерушалмі: «Ці магчыма, што антонімам забыцця з'яўляецца не памяць, а справядлівасць?» (197) — на якое аўтары падаюць станоўчы адказ, апісвае не толькі «сюжэт» кнігі, г. зн. расказаную ў ёй гісторыю, але і яе «метадалогію», тое, як гэтая гісторыя расказана. Такая памяць-справядлівасць патрабуе, калі адказана на непасрэдных крыўды ахвяраў палітычнага тэрору, аддаць належнае і тым, чыймі высілкамі стала вядома пра самую наяўнасць ахвяраў і тэрору.



Кніга распавядае пра грамадскія веды аб рэпрэсіях, пра калектыўную памяць, усталяванне праўды і аднаўленне справядлівасці, — але расказвае на працэсуальна-інфраструктурным узроўні, дзе галоўнымі аб’ектамі апісання ёсць тэхналогіі, працэдуры, аб’ектываваныя веды, умоўнасці і кампрамісы, інструменты, руціны і працэсы (231). Аўтары ставілі перад сабой задачу прааналізаваць перфарматыўны патэнцыял дакументальнай працы праваабарончых арганізацый і семантыку дыскурсу аховы грамадзянскіх правоў. Кніга заснавана на, здавалася б, парадаксальнай і нават, можа падацца, блюзнерскай канцэптуальна-метадалагічнай стратэгіі: узяўшы архіўныя дакументы, якія амаль літаральна крывавілі чалавечай пакутай, горам і слязьмі, аўтарскі калектыў рэпараваў іх у адмысловай манеры, звязанай з «Археалогіяй веды» М. Фуко, і прапанаваў чытачу своеасаблівую «археалогію праваабарончага погляду».

У фокусе ўвагі кнігі — чылійская гісторыя часоў панавання хунты і Аўгуста Піначэта (1973–1991) і дзве канкрэтныя праваабарончыя арганізацыі, звязаныя агульнай генеалогіяй і інстытуцыйнымі павязямі з каталіцкім касцёлам.

З першых дзён развязамага супраць чылійскага грамадства дзяржаўнага тэрору ягонныя ахвяры і іхныя крэўныя, якім было адмоўлена ў магчымасці дабіцца справядлівага правасуддзя, спрабавалі знайсці паратунку і паразумення з боку прадстаўнікоў касцёлу. Таму ў першай палове 1970-х каталіцкія іерархі Чылі аб’ядналіся разам з прадстаўнікамі іншых цэркваў, каб прапанаваць ім дапамогу. Паступова, па меры назапашвання сведчанняў аб беспрэцэдэнтным палітычным гвалце, узнік праект сістэматызацыі, асэнсавання і апублічвання масіву інфармацыі. Быў заснаваны *Comité de Cooperación para la Paz en Chile* (Камітэт па супрацоўніцтве дзеля міру ў Чылі, у далейшым проста *Камітэт*), які дзейнічаў у 1973–1975 гг. і быў зачынены па асабістым патрабаванні Піначэта. На месцы Камітэту з’явіўся *Vicaría de la Solidaridad* (Вікарыят салідарнасці, у далейшым проста *Вікарыят*), які праіснаваў да 1992 г. і быў зачынены пасля аднаўлення дэмакратычнага ладу. Камітэт і Вікарыят прапаноўвалі тым, хто звярнуўся да іх, маральную, юрыдычную, медычную, псіхалагічную і эканамічную дапамогу. Яшчэ адным і, бадай, цэнтральным напрамкам дзейнасці сталіся дакументацыя дзяржаўных злачынстваў, сістэматызацыя веды аб маштабах тэрору і апублічванне гэтай інфармацыі. Па закрыцці Вікарыяту ў 1992 г. застаўся архіўны фонд *FUNVISOL* (*Fundación de Documentación y Archivo de la Vicaría de la Solidaridad*), дзе захоўваюцца вынікі

працы абедзвюх арганізацый. Уласна, з гэтым архівам і працавалі аўтары манаграфіі (дадаўшы інтэрв’ю з некаторымі былымі працаўнікамі Камітэту і Вікарыяту).

Варта адцеміць, што «рэцэнзент» не можа пахваліцца глыбокімі ведамі навачаснай палітычнай гісторыі Чылі і не можа ацаніць кнігу з яе гістарычна-змястоўнага боку. Але кніга, насычаная метадалагічнай рэфлексіяй і тэхнічнай лексікай — тым, што, як правіла, толькі абцяжарвае ўспрыманне гістарычных даследаванняў, — у дадзеным выпадку прадстаўляе цікавасць менавіта з гэтага боку. Апроч бясспрэчнай актуальнасці для ўсходнееўрапейскага кантэксту, дадатным момантам кнігі ёсць тое, што па яе прачытанні мы даведваемся новае не толькі аб чылійскай гісторыі і аб стратэгіях грамадзянскага супраціву, але і пра філасофію Фуко і ягоную «археалогію», шырэй — пра магчымасці і перспектывы постструктуралісцкай метадалогіі.

Імя Фуко і звязаныя з ім метадалагічна-канцэптуальныя падыходы асацыююцца найперш (калі не пераважна) з сацыяльнай крытыкай. Разгляданая кніга дазваляе зусім інакш зірнуць на магчымую прагматыку «археалагічнай» метадалогіі і пахіснуць хоць і ўзвычаенае, але завузкае яе разуменне. Мяркуецца, што, калі мы рэканструюем незначную і пераважна спонтанную гісторыю ўзнікнення тае ці іншае эпістэмічнае практыкі, тым самым мы дэзавуюем яе ў ейных універсалісцкіх прэтэнзіях; указваючы на яе лакальную, кантэкстуальную і (таму) зменлівую прыроду, мы фактычна зняпраўджваем яе. Але кніга дае ўзор зусім іншага магчымага эфекту «археалагічнай» оптыкі: яна дазваляе аўтарам рэканструяваць стыхійную і загадзя не спланаваную кансалідацыю супольнасці перад тварам дзяржаўнага тэрору.

Знаёмыя тэзісы канструктывісцкай эпістэمالогіі і постструктуралізму — агенты ведання не з’яўляюцца незаангажаванымі рэгістратарамі натуральнай аб’ектыўнасці, але палітычна і сацыяльна прадужатымі актарами; сама веда складаецца падобна да мазаікі з фрагментаў рознага паходжання і выпадковай генеалогіі — у дадзеным выпадку не з’яўляюцца падставай для крытыкі і рэлятывізацыі, але мусяць падкрэсліць эмацыйную і этычную залучанасць удзельнікаў у сацыяльна-палітычную гісторыю. Гісторыю таго, як індукцыраваным дзяржавай страху, распачы і самоце ў пакутах былі супрацьпастаўлены давер і эмпатыя да чужога болю. Дакументалізацыя дзяржаўнага тэрору не была халодна-нейтральнай, аб’ектыўнай рэгістрацыяй з боку незацікаўленага назіральніка, — але ж праймай клопату і салідарнасці, была ў тым ліку і палітычным актам, тым болей палітычным, чым больш дакладным у фіксаванні дэталей таго, што адбывалася.

Даследаванне алетычных (звязаных з праўдай) выказванняў на прадмет іхнай прыхаванай прагматыкі і гістарычнасці, выяўленне іхнай сітуацыйнасці, эмерджэнтнасці — адным словам, аналіз вытворчасці праўды ў спецыфічных абставінах — успрымаецца як інструмент зняпраўджання. Але ж тыя самыя канцэптуальныя практыкі аўтары манаграфіі дастасоўваюць не дзеля таго, каб паставіць пад сумнеў сабраныя Камітэтам і Вікарыятам сведчанні, але каб паказаць іх у якасці інстытуцыялізацыі спагады і салідарнасці.

Нягледзячы на сваю канцэптуальную экстравагантнасць, прадстаўленае ў кнізе даследаванне выконвае істотную для чылійскага грамадства камемаратыўную ролю. Калі траўмы пацярпелых загаіліся, калі боль іхных крэўных быў суцішаны, а злачынцы пакараныя, — тады мусяць быць згаданыя і тыя, дзякуючы каму былі ўпершыню зафіксаваныя і агалошаныя як пакуты ахвяраў, так і бесцырымоннасць злачынцаў. Адылі расказаная аўтарамі кнігі гісторыя не ёсць гераічнай гісторыяй асобаў і іхных выбітных учынкаў — яна апісвае падзеі, пазбягаючы канкрэтных імёнаў і пафасу. Дзейнасць праваабаронцаў падаецца ў максімальна набліжанай да іх штодзённасці перспектыве: адтуль, адкуль яна выглядае як паслядоўнасць узнаўляльных і ледзьве не трывіяльных дзеяў, дзе праваабаронца ператвараецца ў спагядлівае вуха, гатовае пачуць аповед чарговай ахвяры або распач яе блізкіх; у пільнае вока, якое фіксуе цялесныя сляды катаванняў; у руку, якая метадычна запаўняе табліцы і карткі.

Аўтары вызначаюць палітычны гвалт як нелегітымныя механізмы прымусу, якія выкарыстоўваюцца дзеля кантролю ўлады і палітычнай сістэмы і якія вызначаюцца сваёй інструментальнасцю, дыспрапарцыйнасцю і непрадказальнасцю (25). Уласна «непрадказальнасці» аўтары кнігі аддаюць, бадай, найбольшую ўвагу, разглядаючы дзяржаўны тэрор як нешта несувмернае і невымоўнае — рэпрэсіі чылійскіх маштабаў разрываюць сацыяльную тканіну грамадства, пакідаючы ў ёй прарэхі маўчання і ірацыянальнасці. Для таго каб падобны тэрор стаўся сацыяльна-анталагічнай рэальнасцю, аб'ектам уяўлення і пошуку адказаў на яго, патрабуецца праца фіксацыі, менавання, класіфікацыі і апублічвання. Тым болей, што падобнае сістэмнае парушэнне правоў з боку дзяржавы амаль заўжды суправаджаецца адпаведнай кампаніяй змоўчвання, паклёпу і перакручвання інфармацыі.

Характэрная для «археалагічнага» метаду Фуко драматызацыя эпістэмічнай гісторыі (яна аналізуецца і распаўядаецца найперш як шэраг унікальных падзеяў) — можа выяўляць не толькі эдыпаву трагедыю самавыкрыцця і самаўвязнення суб'екта, але годнасць

эпістэмічных агентаў і годнасць чалавека як такую, адстаяную ў варунках рэпрэсіўнай надзвычайнасці.

Адно з асноўных, «кутных» паняццяў кнігі — «рэпертуар выказвальнасці» (*repertoire of enunciability*), — якое аўтары ўводзяць да філасофіі Фуко і ягонай «Археалогіі», апісвае ўкаранёную сістэму мыслення і дзеяння адносна сацыяльнай і маральнай катастрофы, якая складаецца з дыскурсіўных і недыскурсіўных практык (23). З дапамогай гэтага канцэпту яны апісваюць сістэму звычак, руцінаў і жэстаў, якія дазволілі зрабіць тэрор бачным і падлеглым спасціжэнню, якія ператварылі невымоўнае і непамыснае ў аб'ект праўнага і палітычнага асэнсавання (23). Адным з такіх «рэпертуараў» — і, бадай, самым істотным — было паняцце чалавечых правоў і чалавечай годнасці.

Як правіла, на дзейнасць праваабаронцаў прынята глядзець як на вылучна рэактыўную, але адна з мэтаў кнігі — паказаць, што яна прадстаўляе сабой прадуктыўны і мірны супраціў (233–234). Аўтары выяўляюць чатыры вымярэнні такога супраціву: маральнае, эпістэмічнае, анталагічнае і арганізацыйнае.

Дакументалізацыя дзяржаўнага гвалту была маральным супрацівам, бо прадстаўляла сабой уцялесненне клопату і эмпатыі, бо захоўвала паняцце чалавечай годнасці і салідарнасці (5). Яна была і эпістэмічным выклікам ураду, бо рэгістрацыя дзяржаўнага гвалту дазваляла распаўсюдзіць інфармацыю аб ім, ператварала партыкулярную праўду ахвяраў у веданне большасці (10–11). Працу праваабаронцаў можна таксама разглядаць у якасці «практычнай анталогіі» (5), бо, насуперак адмаўленню з боку дзяржавы, яна ператварала масавыя парушэнні чалавечых правоў у навоchnую рэальнасць (234). Апроч таго, такая фіксацыя замацоўвала ў грамадстве веру ў тое, што справядлівасць будзе адноўленая (235), г. зн. заахвочвала сацыяльнае ўяўленне да прадстаўлення іншага, набліжала надыход іншай сацыяльнай будучыні. Нарэшце, праца Камітэту і Вікарыяту мела і арганізацыйнае вымярэнне, бо, апроч простага фіксацыі падзеяў, таксама заахвочвала ахвяраў і іхных крэўных да згуртавання і пошуку калектыўных адказаў і супольнага палітычнага дзеяння.

Першы і апошні раздзелы (§§ 1, 8–9) прысвечаны метадалогіі і агульным канцэптуальным падвалам даследавання. Змястоўную частку, прадстаўленую ў §§ 2–7, мы разглядаем ніжэй.

У другім раздзеле аўтары ўводзяць цэнтральнае для праекта паняцце «рэпертуару выказвальнасці». «Рэпертуар» нітуе тое, што бачна (рэпрэсіі ўладаў), з тым, што можа быць выказаным. Дакументалізацыя (дзяржаўнага тэрору), разгледжаная праз дадзены канцэпт, паўстае як практычны чын, з дапамогай якога падзея або

працэс становяцца выказвальнымі, або ператвараюцца ў выказванне (22). Аўтары кнігі інструменталізуюць тое анталагічна-тэарэтычнае асэнсаванне адносінаў паміж падзеяй і выказваннем, якое сталася асноўнай тэмай для Фуко ў ягонай «Археалогіі». У дадзеным выпадку гэты асноўны канцэптуальны «сюжэт» выяўляецца як напружанне двух полюсаў — нечуванай і ірацыянальнай рэальнасці дзяржаўнага тэрору і павольнай, але непакіснай у сваёй спагадзе і салідарнасці эпістэмічнай працы.

Рэгістрацыя палітычнага гвалту патрабуе пэўнай паслядоўнасці аперацыяў, выкарыстання артэфактаў і працэсаў, якія дазваляюць быць выказаным таму, што адбываецца. Аўтары, такім чынам, аналізавалі адпаведныя звычкі (у т. л. эпістэмічныя), руціны і здольнасці — усё тое, што ў сваёй сукупнасці дазволіла зрабіць дзяржаўны тэрор навочным і дасяжным для разумення, аналізу і палітычнага дзеяння (23). Дакументалізацыя разглядаецца як паслядоўнасць называння, катэгарызацыі, вызначэння і наратыўнага афармлення.

Праз акт дакументалізацыі сітуацыя маральнай шкоды і палітычнага гвалту выносіцца за рамкі свайго непасрэднага кантэксту адбыцця і становіцца «ідэмай» (23), што дае магчымасць трансферу ведаў і тэхнік ведання аб рэпрэсіях і чалавечых правах праз прасторавыя і часавыя межы (22). Кажучы меней тэхнічнай мовай: інфармацыя аб чылійскіх падзеях, дзякуючы іхнай дакументалізацыі праваабаронцамі, сягнула міжнароднай супольнасці, клопат аб чалавечых правах стаў прыкладам і ўзорам для іншых аналагічных арганізацыяў, назапашаныя звесткі і сведчанні сталіся падмуркам для аднаўлення справядлівасці і праўды ў постдыктатарскім Чылі.

У трэцім раздзеле аналізуецца гісторыя дзвюх арганізацыяў: Камітэту і Вікарыяту.

Чацвёрты раздзел разглядае дзейнасць Камітэту і Вікарыяту як вынік скрыжавання розных прафесійных траекторыяў і ўтварэння новай эпістэмічнай супольнасці.

Камітэт з'явіўся без папярэдняга плану. Найперш ахвяры і іхныя блізкія жадалі быць проста пачутымі — і тут аказалася запатрабаванае адмысловае «прафесійнае слуханне» (83), уласцівае для пастарскай практыкі. Але паступова, калі збіралася і назапашвалася маса пачутага, досвед ахвяраў драбніўся на асобныя характэрныя віды перажытага гвалту, выяўляліся патэрны і абрысы тэрору, паўстала патрэба ў спецыялізацыі і падзеле працы чальцоў Камітэту.

Вікарыят, у сваю чаргу, з'явіўся з улікам папярэдняй працы і грунтаваўся на распрацаванай праграме. Але і апошняя ізноў жа

прадстаўляла сабой не нейкі апрыёры накрэслены план, а ўваса-
бляла канкрэтны гістарычны досвед.

Пры тым, што чальцоў арганізацыяў ядналі агульныя пачуц-
ці салідарнасці з ахвярамі і неадкладнасць палітычных выклікаў,
іхныя папярэднія гісторыі былі рознымі. У выніку ўтварылася ад-
метная эпістэмічная супольнасць, якая аб'яднала розныя індыві-
дуальныя лёсы і кагнітыўныя профілі (80).

Адзін з асноўных сюжэтаў гэтага раздзела — узаемадзеянне
паміж юрыстамі і сацыяльнымі работнікамі.

На мысленні і дзеяннях сацыяльных работнікаў адбіліся па-
пярэднія сацыяльныя эксперыменты дахунтаўскіх уладаў —
найперш праграма, вядомая пад назовам *reconceptualización*
(рэканцэптуалізацыя/пераасэнсаванне), якая была разгорну-
та ў Лацінскай Амерыцы ў 1960-х. Яна грунтавалася на крыты-
цы патэрналісцкіх адносінаў, характэрных для сацыяльных ра-
ботнікаў, калі бедныя ўспрымаліся ў якасці пасіўных рэцыпіентаў
дзяржаўнай дапамогі (88–89). Замест гэтага прапаноўвалася новая
практыка, дзе адпаведныя адносіны павінны былі быць узаемнымі,
сіметрычнымі і дэмакратычнымі. Сацыяльны работнік мусіў стаць
своеасаблівым медыятарам між дзяржавай і лакальнымі суполь-
насцямі працоўных і гарадской беднаты, якія заахвочваліся да по-
шуку ўласных і супольных адказаў на свае патрэбы.

З прыходам хунты да ўлады праграма была скасаваная, а самі
сацыяльныя работнікі зазналі масавыя скарачэнні. Пакінутыя без
працы, яны шукалі ўладкавання ў Камітэце і Вікарыяце, прыўно-
сячы ў іхную дзейнасць свой адметны досвед: апроч уласна эма-
цыйнай і юрыдычнай падтрымкі ахвяраў, маглі выкарыстаць свае
кампетэнцыі ва ўтварэнні і падтрымцы лакальных супольнас-
цяў і стымуляванні іх да калектыўнага дзеяння (93). Былыя сацы-
яльныя работнікі намагаліся не проста выслухаць і падтрымаць,
але і зацыраваць самую разарваную сацыяльную тканіну, дапама-
галі ператварыць боль і зняважанае пачуццё справядлівасці ў сілу
кінучь калектыўны выклік дзяржаўнаму тэрору.

Адметным быў і досвед задзейнічаных у працы арганізацыяў
юрыстаў — ніводзін з іх не меў папярэдняга вопыту абароны чала-
вечых правоў і апеляцый да міжнароднага права. Фактычна да ча-
соў хунты ў Чылі адсутнічалі адмыслоўцы ў міжнародным праве,
і менавіта дзейнасць Камітэту і Вікарыяту склала падваліны для
ўзнікнення адпаведнай ведаў і эпістэмічных практык.

Адным з асноўных напрамкаў юрыдычнай дзейнасці стала-
ся складанне петыцый *habeas corpus* адносна зніклых апанен-
таў уладаў. Такім чынам юрысты намагаліся (1) змусіць дыктатуру
прызнаць самі факты ўвязнення або забойства і паведаміць, што

чалавек не забыты і шуканы; (2) дапамагчы сям’і ахвяры, даць магчымасць быць пачутымі і зразуметымі; (3) задакументаваць сам факт і (4) стварыць архіў рэпрэсіяў.

Агулам было складзена 8904 петыцыі habeas corpus (100).

Пры гэтым адбывалася сутыкненне — калі эўрыстычнае, а калі і канфліктнае — дзвюх, як кажуць аўтары, «эпістэмаў» юрыстаў і сацыяльных работнікаў. Напрыклад, падчас інтэрв’ю з ахвярамі першыя і другія былі схільныя да розных мадальнасцяў слухання. Юрысты падтрымлівалі аповед пытаннямі кшталту: «Што здарылася далей?», «Што рабіў злачынца?» — сацыяльныя работнікі былі схільныя пытаць: «Як вы сябе адчувалі?», і «Як вы гэта перажывалі?» (100). То бо юрыстаў цікавіў аб’ектыўны бок здарэння, а сацыяльных работнікаў — эмацыйны і суб’ектыўны. Гэтыя розныя мадальнасці слухання, задзейнічаныя падчас збору сведчанняў, дазвалялі ўзбагаціць выніковы наратыў нюансамі і ахапіць рэальнасць рэпрэсіяў ва ўсёй яе шматвымернасці.

Дзякуючы досведу сацыяльных работнікаў праца не спынялася на падачы петыцыяў або запаўненні habeas corpus — яны стымулявалі ахвяраў і іхныя сем’і арганізоўвацца і шукаць калектыўныя адказы (106). Вядомы чылійскі досвед масавых пратэстаў крэўных ахвяраў рэпрэсіяў стаўся магчымым у т. л. дзякуючы працы гэтых работнікаў.

Раздзел 5 засяроджваецца на артэфактах, працэдурах і тэхніках — той інфраструктуры, якая дазволіла задакументаваць, расследаваць і асудзіць злачынствы дзяржавы.

Ролю дакументалізацыі ў адносінах да масавага палітычнага тэрору аўтары прыраўноўваюць да картаграфічных практык у дачыненні да нацыянальнай тэрыторыі — падобна як апошнія дазваляюць увідавочыць палітычную геаграфію, так і першая дае магчымасць перанесці жаклівую рэальнасць з непасрэдна дадзенага ў аб’ект сацыяльнай уявы і палітычнага дзеяння.

Табліцы, спісы, стандартызаваныя формы правядзення інтэрв’ю — усё гэта было вынікам кампрамісаў між рознымі палітычнымі паведамленнямі, кагнітыўнымі стандартамі і эпистэمالогіямі (119). Папярэдне ніхто не ведаў, якім чынам можна ажыццяўляць працэс рэгістрацыі палітычнага гвалту такіх памераў, бо гісторыя Чылі не ведала нічога сувымерных маштабаў. Не было ні пэўных стандартаў, ні нават адпаведнага слоўніка (120).

Шосты раздзел даследуе таксанамічныя высілкі праваабаронцаў. Сам дзяржаўны тэрор нагэтулькі нечуваных маштабаў прадстаўляў сабой герменеўтычны выклік.

У раздзеле аналізуецца марфалогія і трансфармацыі класіфікацыйных схемаў. Адною з асноўных інтэрпрэтацыйных рамак для

чальцоў Камітэту і Вікарыяту сталася парушэнне чалавечай годнасці (166).

Як пацярпелыя ад самага пачатку разглядаліся не толькі непасрэдныя ахвяры палітычнага гвалту, але і іхнія крэўныя і сацыяльнае атачэнне. Паводле светапогляду, прыўнесенага ў працу Камітэту і Вікарыяту сацыяльнымі работнікамі, злачынства закранае не толькі саму ахвяру, але і супольнасць, разрывае сацыяльную тканіну і парушае веру ў справядлівасць (168). Таму дзейнасць праваабаронцаў была скіравана не толькі на дапамогу непасрэдна пацярпелым, але і на тэрапію шырока зразуметай сацыяльнай траўмы.

У постдыктатарскія часы назапашаны масіў інфармацыі быў выкарыстаны падчас працы Нацыянальнай камісіі па рэпарацыях і прымірэнні. Такім чынам, таксанамічная сістэма — мова і веды, якія былі створаны дзеля таго, каб аказаць дапамогу ахвярам, — была перанесена ў іншыя часы, задзейнічана ў іншых працэсах (191).

Сёмы раздзел аналізуе гэтую ролю дакументаў Камітэту і Вікарыяту ў аднаўленні справядлівасці ў сучасным чылійскім грамадстве.

Пачынаецца раздзел з характэрнага эпіграфа, які ў нас была ўжо нагода працытаваць вышэй: «Ці магчыма, што антонімам забыцця з'яўляецца не памяць, а справядлівасць?» (197).

Пры гэтым трэба адзначыць, што нават пасля вяртання Чылі да дэмакратыі прага грамадства да справядлівасці заставалася даўгі час незадаволенай. Толькі пасля 1998 г. была абвешчаная першая крымінальная позва супраць Піначэта, асноўны ж цяжар пераходнага правасуддзя прыпадае агулам на 2000-я.